
Fictie en organisatie

Verhalen schrijven met een leidraad

Soms doet iemand je een idee aan de hand, waarvan je je afvraagt waarom je er niet zelf opgekomen bent. In dit artikel beschrijft Hans Wegman zo'n idee, dat hij kreeg tijdens een workshop op de laatste conferentie van Het Schoolvak Nederlands (november 2003). Hij geeft ook aan wat hij ermee heeft gedaan in zijn eigen cursus 'fictie schrijven' aan de lerarenopleiding te Nijmegen.

Op vrijdag 14 november 2003 liep ik tijdens de conferentie van 'Het Schoolvak Nederlands' min of meer bij toeval binnen bij de workshop van Jose Vandekerckhove, 'Kortverhalen-schrijven'. Ik was laat, te laat, en eigenlijk op weg naar een andere workshop waarvan ik het lokaalnummer was vergeten. Ik had een oud-student ontmoet en daar een praatje mee gemaakt, en liep in gedachten verzonken een lokaal binnen met op de deur: 'Kortverhalen-schrijven'. Ik vroeg of ik nog binnen mocht. Graag. Ik ging zitten. Er werd geen woord gezegd. De deelnemers waren druk aan het schrijven. Kennelijk waren de introductie en de instructiefase al achter de rug. Kijk, daar houd ik van, een workshop waarin gebeurt wat er beloofd is. Men was bezig in een paar minuten de plot van een 'spannend verhaal' op te schrijven. Die stukjes werden vervolgens ook voorgelezen, waarna de workshopleider de draad van zijn verhaal oppakte. Vandekerckhove deed verslag van een cursus 'creatief schrijven' voor de bovenbouw van het voortgezet onderwijs, met de nadruk op 'korte verhalen'. Hij liet zien dat hij dat onder meer doet door een soort leidraad die hij samen met zijn leerlingen opstelt, als het ware een advies voor beginnende auteurs, opgehangen aan tien punten:

- De plot
- De personages
- De locatie
- Het vertelstandpunt
- De stijl
- Dialoog
- Spanning
- Structuur
- De titel
- Het effectieve schrijven

Hij werkt meestal met fragmenten uit literaire werken die hij koppelt aan een kijk- of denkopdracht en ten slotte aan een schrijfopdracht. Bij de plot bijvoorbeeld geeft hij een beginfragment uit een thriller. Vervolgens krijgt de leerling de opdracht: noteer welke vragen dat verhaalbegin bij je oproept; welke drijfveren of handelwijzen van de personages worden al aangekondigd, wat zou er gaan gebeuren? En daarna volgt de opdracht: schrijf nu zelf het begin van een thriller. Er gebeurde wat me wel vaker is overkomen tijdens workshops: ik krijg een idee, ik word geïnspireerd door wat ik verneem en sla aan het denken. Wat ook tot gevolg heeft dat mijn beschrijving van wat ik gezien heb kan afwijken van wat er 'echt' is gebeurd.

Schrijfdossier

Op de lerarenopleiding in Nijmegen werken we al sinds 1986 met het verschijnsel 'schrijfdossier', een serie activiteiten die de student moet ondernemen op het terrein van creatief schrijven. Het komt erop neer dat iedere student een aantal verhalen en gedichten schrijft op basis van opdrachten uit de bundel Schrijfdossier, een verzameling zeer uiteenlopende schrijfopdrachten, destijds samengesteld door Frans Hertoghs. De bundel bevat warmdraai-oefeningen, bijvoorbeeld rond associëren, kettingwoorden, woordpuzzels, en daarnaast ruim 200 opdrachten, verdeeld in categorieën als identificatie, fantasie-ontwikkeling, spelen met woorden, persoonlijk schrijven, beschrijven, verhaaltechniek, genreoefeningen, poëzie en groepsschrijven. Als voorbeeld geef ik bij dit artikel een fragment uit de bundel Schrijfdossier (bijlage 1). Hoewel ik al een aantal jaren met het Schrijfdossier werk, heb ik nooit anders gedaan dan de opdrachten zelf

als uitgangspunt genomen. Ik koos een opdracht, of gaf een keuzemogelijkheid of liet de keuze helemaal aan de student over. Vervolgens ontwikkelden we criteria om de producten te beoordelen en daarna gingen we aan de slag. (Meestal schreef ik zelf mee.) Na een aantal weken had iedere deelnemer een dossier met gevarieerde verhalen en gedichten, min of meer wisselend van kwaliteit, bijna altijd getuigend van inspiratie en schrijfplezier. Juist die variatie ging me uiteindelijk wat tegenstaan, of om het preciezer te zeggen: de afwezigheid van een rode draad. Door de grote variatie in opdrachten was het moeilijk elkaars schrijfproducten te vergelijken of te beoordelen. Als je ervan uitgaat dat je de belangrijkste criteria voor de beoordeling van een creatief schrijfproduct uit de opdracht zelf haalt, dan moet aan die opdracht meer aandacht besteed worden. En hier keer ik terug naar de workshop van Vandekerckhove, naar het idee dat me daar geboden werd; opeens had ik een 'rode draad' voor mijn schrijfoopdrachten, namelijk het 'lijstje van tien aandachtspunten'. Ik zou mijn opdrachten ophangen aan dat lijstje en ze inleiden met fragmenten en korte opdrachten. Dat je daar nou niet zelf opkomt! Dat is waar. Dat vond een collega van me ook, maar het is soms niet anders. Een blinde vlek heet dat.

De cursus

Nog dezelfde week maakte ik een begin in de cursus Fictie schrijven die ik gaf voor deeltijdstudenten aan de lerarenopleiding. Hieronder volgt de beschrijving van een deel van de cursus, de lessen rond plot, personages en vertelperspectief. Ik laat de fragmenten zien die ik gebruikt heb, de opdrachten daarbij en de opdrachten uit het Schrijfdossier. Ik vermeld kort iets over de resultaten en zal fragmenten van schrijfproducten laten zien.

Les van 20 november Verhaalaspect: Plot

Thema: Een litteken

Intro-opdracht: maak een woordveld bij het woord 'litteken'. Aan een litteken zitten tenminste twee aspecten: de gevoelskant en het verhaal erachter. Deel je woordveld in die twee delen op.

Daarna gaf ik dit voorbeeld van het begin van een thriller:

De avond dat haar man Wouter sterft, voelt Marion voor het eerst haar ongeboren kind in haar buik. Ze zit met haar beste vriendin Chantal in een restaurantje aan de Amsterdamse Nieuwmarkt en bezondigt zich aan een tweede glas wijn. Van zichzelf mag ze er eigenlijk maar een per dag. Het gesprek gaat net over Wouter en hoe vervelend het is dat hij uitgerekend tijdens haar zwangerschap een kamercommissie moet voorzitten. Marion neemt een slokje en dan voelt ze die twee stootjes kort na elkaar in haar buik, zodat ze bijna het glas uit haar handen laat vallen.

'Shit', zegt Chantal ongerust. 'Je hebt toch geen weeën of zo?' (uit: Tomas Ross, *De klokkenluider*)

Vragen daarbij: Wat maakt dit stukje spannend? Wat maakt bv. de eerste zin spannend? Welke vragen roept het bij je op? Welke verhaallijnen worden hier mogelijk geïntroduceerd?

Opdracht: schrijf twee verhalen (beide van 500 woorden) rond het thema 'litteken'. Een dagboekpagina (gevoelskant) en een (stukje uit) een thriller (verhaalkant). Gebruik de woorden uit je woordveld. Het mooiste is het als je zoveel mogelijk dezelfde elementen in de verhalen aanbrengt.

Resultaten: die woordvelden waren in een mum van tijd klaar. Blijkbaar heeft eenieder een litteken of kan hij zich daar iets bij voorstellen. De schrijfdrang was bij iedereen duidelijk aanwezig; de verhalen waren vlot binnen. We werken met een elektronische werkomgeving, waardoor de deelnemers makkelijk op elkaars werk kunnen reageren, er komt geen papier meer aan te pas. Niet iedereen was erin geslaagd de verhalen op dezelfde plot te baseren. Niet iedereen had bovendien begrepen dat het de bedoeling was. Een paar van de dagboekverhalen waren eigenlijk meer 'verhaal' dan 'dagboek'.

Een voorbeeld:

We mochten van mama een ijsje gaan kopen. Het was zeker tien minuten stappen naar de ijshal. In mijn ogen was het een hal, kaal met enkel de grote diepvrieskist als toonbank en een poster van een kok met een groot ijsje in zijn hand aan de muur.

Aaf stapte hard door de 'straatjes', je weet wel de zigzagroute naar de Beestenmarkt ; bochtje om , recht

stukje, bochtje oom, recht stukje enzovoort. Dan moesten we langs die enge tuinschutting op de hoek waar altijd een woest grommende kop van een herdershond tevoorschijn kwam als er iemand passeerde. Ook als ik naar school ging moest ik langs dat huis met die rothond. Altijd hoopte ik dat ze de deur goed op slot hadden.

Weer de hoek om, een lang recht stuk en toen, ik weet niet meer hoe het gebeurde maar we knalden recht tegen de stoepwand aan. Ik kwam met mijn kin precies op de muur midden op het stuur terecht. Blèren, pijn, schrik, angst, bloeden als een rund, ik krijgste het uit. Ik zag mijn mooie nieuwe roze jasje rood van het bloed en ging nog harder brullen. Iemand pakte me op, droeg me de ijshal binnen. Mijn jasje werd met ijs gedept; ze zeiden dat bloed met melk schoongemaakt kon worden. Wat ze met mij deden weet ik niet meer maar opeens zag ik tante Mien naast me die me vast hield. Ik voelde koud onder me en keek naar een donkerbruin zeil waar ik op zat. Het rook er vreemd, kon de geur niet thuisbrengen en huilde zachtjes. Ik hoorde dat tante Mien iets tegen me zei en toen zag ik de grote kok in zijn witte jas naar me toe komen. Ik begreep er niets van, hij gaf me geen ijsje, hij had een schaar in zijn hand en een rood bloederig doekje en op hetzelfde moment kneep tante Mien mij hard in mijn armen. Dan weet ik het verder niet meer...

Les van 27 november: Verhaalaspect: personages

Startopdracht: Gekleurd schrijven

1. Pejoratieven (negatieve woordkeus):

Beschrijf iemand die je niet graag mag of waar je een echte hekel aan hebt. Geef uitsluitend weer wat je waarneemt en dus geen gevoelens of meningen. De lezer moet je voorkeur slechts uit de manier van beschrijven kunnen proeven.

2. Melioratieven (positieve woordkeus):

Doe nu hetzelfde met iemand die je heel graag mag.

Denk eens aan verschillen als:

kaal zijn < > hoog voorhoofd;
mollig, stevig < > dik, vet;
intelligent < > sluw, leep;
rijzig < > slungelig enz.

(uit : Schrijfdossier)

Na deze opdracht liet ik deze vragen zien:

Personages:

- Hoe is het uiterlijk, de kledij, de lichaamsbouw?
  - Heeft het personage bijzondere gaven?
  - Hoe is de voorgeschiedenis, de familie, de sociale achtergrond?
  - Wat is het beroep, het sociale prestige van het personage?
  - Wat zijn z'n hobby's, wat doet het personage in z'n vrije tijd?
  - Wat is zijn ambitie?
  - Wat zijn z'n wensdromen?
  - Hoe gedraagt hij zich in stresssituaties?
  - Heeft het personage mysterieuze trekken?
- (uit: workshop J. Vandekerckhove)

En gaf ik een voorbeeld:

Wat een raar mannetje. Dat was het eerste wat Perregryn dacht toen hij zijn sjamaan eindelijk in levenden lijve mocht aanschouwen. En liever had hij helemaal niet meer naar hem gekeken, van zijn leven niet meer. Een aardappelkabouter, daar deed Bod Pa hem aan denken. Bod Pa, zo heette de man. Nou ja, 'man' was al een te groot woord voor hem. Dwerg, gnoom, kobold. En was hij alleen maar dat geweest, een onooglijk mannetje, van onder een kei uit gekropen om hier de goeroe te komen uithangen-maar nee, er mankeerde ook nog van alles aan hem. (Uit: Anton Quintana, Het boek van Bod Pa)

Daarbij stelde ik de volgende vragen: Welke van de bovenstaande vragen worden hier al beantwoord? Wat berust op waarneming, wat op interpretatie?

Opdracht: Je kiest een van je twee beschrijvingen (uit de startopdracht) die je verder tot een personage uitwerkt. Je plaatst dat personage in de plot uit je thriller van de vorige week (800-1000 woorden).

Resultaten: De startopdracht leverde voor velen het probleem op dat je je zo moeilijk kunt beperken tot louter waarnemen. Bij het geven van een beschrijving ben je al gauw geneigd tot interpretaties of meningen. Het personage 'invlechten' in het plot uit de vorige opdracht was voor sommigen erg lastig. In de verhalen bleek dat de beschrijving vaak op een onlogische plek opdook, bijvoorbeeld tegen het eind. Achteraf vond ik dat ik veel duidelijker had

moeten aangeven dat ze de persoonsbeschrijving in de thriller hadden moeten verwerken. Pas op dit moment begon het tot me zelf door te dringen dat iedere nieuwe opdracht een element aan het verhaal uit de vorige opdracht zou kunnen toevoegen.

Een voorbeeld:

Hij hield de geur vast tot het schemerig werd, dan zou hij op pad gaan, letterlijk zijn neus achterna. De tussenliggende tijd had hij wat besteed met likken van zijn bijzondere vel. Hij was een rode kater met lichtgelige strepen. Hij was zeer trots op zijn uiterlijk. Zo'n tien minuten was hij met likken bezig geweest, gunde zich weer wat tijd om te weg te dromen toen hij echt wakker werd. De geur werd intenser en vermengde zich met het geluid waar hij eerder ook al wakker van geworden was..... nog meer geluiden en beelden, vanonder zijn kist gezien, van banden van een fiets en kleinere van een step of zoiets. Ook kwamen er benen en kleine beentjes voorbij en oh, die geur! Hij dook ineen, niet bang maar zeer alert. Hij zat de indrukken te verwerken die hem bekend voorkwamen. Bij schemering kroop hij onder de kist vandaan en traceerde de geur die hij nu van plan was te gaan onderzoeken. Het verwarde hem. Er waren twee richtingen. De ene was sterker dan de andere. Hij ging op de eerst af. Het was een makkie. Vlak voordat hij de hoek om zou gaan werd hij opgeschrikt door een rottige lichtstraal die hem stil deed staan. Even van de wijs gebracht door de fixatie van het felle licht, liep hij weer door, de hoek om. Nu ging hij regelrecht naar de rand van de stoep. Zijn neus bracht hem in contact met iets dat leek op een stuk doek met de geur van bloed, maar ook met de geur van vanille-ijs. Hij draaide er wat omheen, wilde net een poging wagen het met zijn poot te beroeren toen hij een deur open hoorde gaan. Hij zag een grote man met een witte jas en hoorde hem zeggen: "Nou alleen nog even die troep wegspoelen van dat ongelukje van vanmiddag en dan pak ik een lekker koel biertje" Op 't zelfde moment kwam er een straal koud water door de goot die de geschrokken kater nog net bij het wegschieten raakte.

**Les van 4 december 2003: Thema:
vertelstandpunt/perspectief**

We keerden even terug naar het voorbeeld van de thriller uit de les van 20 november. Ik stelde deze vragen: Bij wie ligt het perspectief? Door wiens ogen/gedachten lees je het verhaal? Is dat ook de verteller? Wat is het vertelstandpunt hier?

En ik gaf de opdracht: schrijf deze passage opnieuw door de ogen van Chantal. Dat gaf meer hoofdbreken dan ik had verwacht. Met name het getrappel van het ongebooren kind van Marion was niet zo makkelijk vanuit het perspectief van Chantal te beschrijven.

Dit was de opdracht uit het Schrijfdossier voor de volgende keer:

Perspectiefwisseling:

Vertel een korte scène tussen twee personen met wisselend perspectief: het verhaal loopt gewoon door, maar het wordt telkens vanuit een andere hoek verteld.

Als inspiratiebron gaf ik een foto van een dame met een stengun.

Resultaten: 'Wat wordt dat een raar verhaal', mailden een paar cursisten me. En inderdaad, als je besloten hebt dat na iedere zin het vertelperspectief verandert, krijg je een warrig verhaal.

Bijvoorbeeld:

Het is druk op de kermis. Het is echt lente vandaag, je voelt het en ruikt het als je je neus buiten de deur steekt. Ik besluit om vandaag niet naar de voetbal te gaan, maar met mijn camera wat plaatjes te gaan schieten op de kermis.

Piet en Marie en hun zwager Jan lopen te slenteren over het kermisterrein. "Kom, we gaan naar de schiettent; Je zou me altijd nog eens revancheren, Marie. Vorig jaar had ik twee keer in de roos geschoten, weet je nog?" Ik weet het en ik weet wat jij niet weet. Ik zie dat Jan me veelbetekenend aankijkt. Natuurlijk zal ze het nu beter doen. We hebben niet voor niets stiekem ge oefend de afgelopen winter. Ik heb haar veel tips gegeven waar jij niets vanaf weet. Jan glimlacht heel even in zichzelf. Marie denkt, ik zal hem eens een poepie laten ruiken. Ze komen bij de schiettent en Piet begint. Ik betaal voor ons, ieder krijgt drie pogingen. Hij krijgt een machinegeweer van de schietbaas aangereikt en geeft hem door aan Marie. Ik pak die voor mij aan. Zorgvuldig kijk ik door het vizier en richt mijn oog op het kleine rode stipje op het witte vierkantje. Ik leg aan, mik secuur en... "Ja hoor", roept Marie'.

Dat had ik dus ook duidelijker aan moeten geven! Dan had iedereen de kans gehad een product als het volgende af te leveren:

Jan Willem van Raadskamer - voor intimi JW - kijkt vol bewondering naar de stengun die zijn vrouw Lina in haar handen houdt. Hij popelt van verlangen het geweer vast te houden. Zijn gedachten dualen af en hij denkt terug aan de heftige discussie die Lina en hijzelf hebben gevoerd over het beursbezoek van vandaag. Hij, JW 'de speelgoed specialist', met meer dan 30 jaar in- en verkoopervaring weet toch heus wel waarin de consument geïnteresseerd is. De nieuwe trend is 'oorlog voeren'. JW weet als geen ander dat je in zo'n hype mee moet gaan. Doe je dat niet, dan gaat de consument bij de concurrent shoppen. De schatkamer; zo heet zijn speelgoedzaak, heeft de naam alle nieuwe snuffjes op het gebied van speelgoed te verkopen. Eén ding is zeker, die naam zal hij behouden. Desnoods tegen Lina's wil.

'Jeetje Mina, wat lijkt dat ding echt' denkt Lina van Raadskamer bij zichzelf. Door het vizier ziet ze JW. Het kruisje richt ze op zijn hartstreek en haar vinger spant zich om de trekker. Een huivering gaat door haar heen. Als dat ding echt was, kon ze terplekke JW naar het hiernamaals helpen. Ze kan het niet voor zichzelf ontkennen, het zou een prachtige oplossing zijn. Hun huwelijk staat de laatste jaren onder grote druk. De zaak, de kinderen, de administratie in het weekeinde en een voortdurend gebrek aan vrije tijd maken het er allemaal niet makkelijker op. Enkele maanden geleden hebben zowel hun dochter José als ook hun zoon Pieter laten weten de zaak niet over te willen nemen. Daarom wil Lina de zaak verkopen. 'Ik ben m'n fut kwijt', heeft ze al verschillende keren tegen JW gezegd. 'Ik ben nu vijftien jaar en ik wil ook weleens van het leven gaan genieten'. JW wil er echter niets van horen. 'Ik ga door tot het gaatje', is zijn lijfspreuk. 'Ik sterf in het harnas'. Nou, haar niet gezien. Best niet.

Lina bekijkt de stengun in haar handen van alle kanten. In wat voor een verknijpte wereld leven we toch denkt ze bij zichzelf. Dit is oorlogstuig geen kinderspeelgoed.

De opdrachten uit de volgende lessen hingen samen met 'tijdssprongen' en met 'dialoog'. Omdat ik niet meer dan wat voorbeelden heb willen geven, laat ik de beschrijving daarvan achterwege. De lessen 'verhalen schrijven met een leidraad' zijn me goed bevallen. En, zo bleek uit de evaluatie, aan de cursisten ook. De opdrachten nodigten kennelijk uit tot schrijven en gaven daarnaast inkijkjes in een aantal aspecten van verhaaltechniek. Achteraf gezien

Stengun met perspectiefwisseling

denk ik dat het veel spannender was geweest als ik in alle lessen uitgegaan zou zijn van één verhaalplot, bijvoorbeeld dat van de thriller uit de eerste les. Misschien dat van Vandekerckhove het in zijn workshop ook wel zo heeft bedoeld. Als ik toen wat minder met mijn eigen ideeën bezig was geweest en gewoon geluisterd had...

Dank aan Jose Vandekerckhove voor de inspiratie opgedaan tijdens zijn workshop 'Kortverhalenschrijven', op 14 november 2003, tijdens de 17e conferentie Het Schoolvak Nederlands in Utrecht. Dank ook aan Marijke Albers en Annemieke Nas voor het ter beschikking stellen van hun verhalen.

Bijlage 1. Fragment uit Schrijfdossier

Hieronder een fragment uit 'Schrijfdossier', een verzameling van ruim 250 schrijfoopdrachten, verzameld en bedacht door Frans Hertoghs tussen 1986 en 1990, te gebruiken voor lessen 'creatief en persoonlijk schrijven'.

3.3 Spelen met woorden, stijloefeningen

- **Opgegeven woorden verwerken (*)**
Schrijf een kort verhaal waarin de volgende woorden voorkomen: *haringkar, dopingcontrole, kamerplanten, reclameopbrengst, loef, brandweer-korps, hoofdletter*.

Variatie: bedenk in tweetallen voor elkaar zo moeilijk mogelijke woorden. In drietallen: laat de derde deelnemer de oorspronkelijke opgegeven woorden proberen te ontdekken.

- Alliteratiesyndroom (★)

Schrijf een paar zinnen waarin zoveel mogelijk woorden met dezelfde (mede)klin- kers) beginnen.

Beroemde voorbeelden:

(Lieve) Lientje leerde (Leenderts luie) Lotje (langzamerhand lenig) lopen in de lange (lomme- rrijke) Lindelaan en Wie weet waar Willem Wouters woont?

- Dialoog (★)

Schrijf een korte dialoog zonder het werk- woord “zeggen” te gebruiken.

Bij de weergave van zo’n tweegesprek gebruik je aanhalingstekens. Het is natuurlijk niet nodig telkens weer te herhalen wie precies aan het woord is. Als de lezer duidelijk is wie iets zegt, laat dan de afzender weg. Je verhaal wordt dan veel vlotter. Voor de overzichtelijkheid is het dan verstandig elke spreker in een dialoog telkens op een nieuwe regel te laten beginnen. Schrijf dus de dialoog onder elkaar en niet achter elkaar.

Voor de regels van de interpunctie, zie Bijlage.

- Stijlvarianten (★)

Raymond Queneau schreef onder de titel *Exercices de Style* (in het Nederlands vertaald onder de titel *Stijloefeningen*) een basisverhaal

en daarop een groot aantal variaties. Het basisverhaal plus een aantal variaties van de hand van Queneau / Kousbroek vind je in de bijlage hierachter. Lees ze door en schrijf daarna zelf een nieuwe variatie op dit of een ander basisverhaal.

Suggesties: flaptekst, droom, in tegenwoordige tijd, in verleden tijd, in dialect, in telegramstijl, met veel zintuiglijke gewaarwordingen (reuk, smaak, gevoel, gezicht, gehoor).

(Variatie: bedenk zelf een nieuw uitgangsverhaaltje en schrijf er wat stijlvarian- ten bij.

- Reclameschrijven (★)

Maak reclame voor een zelfbedacht of zelfontworpen product.

Verzin een goede slagzin en reclametekst. Het moet voor de oplettende lezer duidelijk zijn, waarom hij het zou moeten kopen. Eventueel met illustratie, maar die mag niet het belangrijkste zijn.

- Film verkopen (★)

Goede film of video gezien? Prijs hem zo aan dat je medestudenten er ook heenwillen. Overtuig ze niet alleen van jouw mening, maar geef ze ook aansprekende argumenten.

- Schurkenstreek (★)

Schrijf een anonieme brief van enkele regels met behulp van uitgeknipte krantenletters of - woorden.